

ÅKE SANDBERG (RED)

Arbete & välfärd - ledning, personal och organisationsmodeller i Sverige

Lund, Studentlitteratur 2019

Granskningsrespons

Vi tackar de fyra recensenterna i denna utgåva av *Arbetsmarknad och Arbetsliv* för intressanta granskningar och positiva omdömen. Tack också till tidskriftsredaktionen för erbjudandet att ge en kommentar. Den är skriven av mig som bokens redaktör, att involvera de 26 medförfattarna var inte görligt. Recensionerna är tankeväckande både i stort och smått; här begränsar jag mig till några nedslag. I recensionerna finns mer!

För snart fem år sedan publicerade *Work, employment and society* (det brittiska sociologförbundets tidskrift) ett Review symposium om antologin *Nordic Lights* (som jag redigerade för SNS förlag). I de tre recensionerna fanns önskemål om ytterligare kapitel, det gällde kvinnor och genus i arbetslivet, betydelsen av välfärdsreformer, inte minst föräldradedighetens betydelse för produktionens utveckling, samt migrationens roll i arbetslivet. Dessa aspekter är bland dem som avhandlas i flera kapitel i vår aktuella bok *Arbete & välfärd. Ledning, personal och organisationsmodeller i Sverige*.

Sven Hort tar i sin recension ett helhetsgrepp, ser ”triaden arbetslivs-, välfärds- och kvinno/genusforskning” som stommen i boken. Redan på 1990-talet lyfte nestorn i skandinavisk samhällsforskning, den finske sociologen Erik Allardt, fram dessa tre aspekter. Walter Korpi’s ”maktresursteori”, om ”Arbetarklassen i välfärdskapitalismen”, var central och återfinns nu i flera av bokens kapitel.

Bokens titel *Arbete & välfärd* har vållat en

FÖRFATTARE

Åke Sandberg, professor emeritus, Sociologiska institutionen, Stockholms universitet, ake.sandberg@sociology.su.se

del huvudbry och invändningar. I programförklaringen i kapitel 1 framhålls att Arbete är bokens grundtema: ”Det andra ledet i bokens titel, välfärd, betonar kvaliteten i arbetet och hur arbetet påverkar individen i och utanför arbetet. [...] Den sociala välfärden, socialförsäkringarna, bidrar till livskvalitet även för de mindre resursstarka och till den trygghet i förändringar som gör att svenska löntagare och fackliga organisationer haft en positiv syn på ny teknik och strukturomvandling – den produktiva välfärden.”

Välfärden *i arbetet* är således i fokus och genomsyrar alla kapitlen, medan *välfärd i bredare mening* är ämnet för ett eget kapitel om välfärdspolitik och återkommer i andra kapitel om ”den svenska modellen”. Recensenterna gör skilda bedömningar om det borde vara mer eller mindre av detta i boken. Vi har gjort en avvägning ... Och något ska ju vara kvar till böcker om välfärdspolitik!

Carin Håkansta menar att arbetsmiljö fått en styvmoderlig behandling. Det är inte svårt att instämma. Vi har ett kapitel om arbetsmiljöstyrning som ansluter till övriga kapitel om organisering och styrning. Vi försökte sent få till ett avsnitt om resultatet av styrningen, hur olika aspekter av arbetsmiljön översiktligt ser ut, men deadline låg för nära.

Hur arbetsmiljön ser ut och styrs behandlas dock redan nu, insatt i sina organisatoriska och sektoriella sammanhang, i kapitel om exempelvis arbete i välfärden, i serviceyrken, i bilindustri, i pappersindustrin, i byggbranschen, i plattformsekonomins företag, i gränslösa arbeten och brett i ett kapitel om arbetslivets omvandling under fyra decennier (i de båda senare finns avsnitt om den så kallade krav-kontrollmodellen som visar sig hålla även i digitaliseringens tid). I uppräknningen saknas ”kreativa jobb” som design, systemutveckling och liknande – ytterligare ett angeläget kapitel i en kommande utgåva.

Vi betonar att arbetsmiljön bestäms av arbetsmiljöstyrning, av systematiskt arbetsmiljöarbete (SAM) och av skyddsombud, men även i hög grad av beslutsprocesser i stort, till exempel medbestämmande vid investeringsbeslut och organisationsförändringar, och sådant behandlas i kapitel om fackligt inflytande, managementstrategier, NPM, HR-modeller, osäkra anställningsformer, diskriminering, ja till och med arbetslivskriminalitet nämns, för att ge några exempel. Även de underordnades motstånd behandlas och kan påverka arbetsmiljön, fast ibland blir det protester utan större effekt.

I en kommentar om gränslösa arbeten, där arbetstiden expanderar och arbetet invaderar livet, förespråkar Töres Theorell att individuella strategier för att hantera detta, kompletteras med rutiner och kollektiva aktiviteter, till exempel kulturella. I boken föreslås mer generellt ”förhandlad målstyrning” som en väg framåt: produktionsmål och tidsplaner förhandlas mellan lokala parter och ställs i relation till resurser såsom personal, kompetens, tid för planering och utveckling, skyddsombudens ställning. Sådana förhandlingar om dagens arbetssituationer

är mer komplexa än klassiska ackordsförhandlingar om betalt per producerad enhet. Att utveckla nya former för lokalt, kollektivt inflytande har blivit allt mer angeläget i dagens svagt regelstyrda men hårt målstyrda arbetsliv. Kanske leder förhandlingen ibland till kultur i arbetet?

Mer regelstyrda organisationer, som är formade utifrån tayloristiska eller byråkratiska principer, kan faktiskt ibland ge de anställda en stor reell frihet i arbetet. Den byråkratiska organisationens regler ger de anställda möjlighet att säga "nu har jag gjort mitt, resten är en uppgift för någon annan"; reglerna skyddar de anställda. Ett pris är organisatorisk stelhet, "byråkratism" (*Le phénomène bureaucratique* av Michel Crozier, 1964). "Gränslös" organisering däremot ger till synes mer handlingsutrymme men där är krav och målstyrning i gengäld skarpa. Frånvaro av regler gör det möjligt för ledningen att hänvisa till krav från marknad och projekt!

En ambition med boken har varit att ge en historisk förståelse av Sveriges förändring, av modell och partsrelationer, som möter moderna utmaningar, och samtidigt en bakgrund till kapitel som huvudsakligen behandlar läget idag.

Recensenterna uppskattar som regel denna ansats. Ett uttryck för detta är när Barbara Czarniawska föreslår att ett kapitel om den föränderliga svenska modellen blir översatt till engelska för att ge en internationell publik en nyanserad bild. (Ett annat förslag är att avsnitt om den svenska modellens förändring och annorlundaskap bryts ut ur kapitlet och blir en del i ett avslutande kapitel, som knyter samman trådar.)

I några recensioner reflekteras över hur annorlunda svenskt arbetsliv egentligen varit och kan bli framöver inför utmaningar från automation, invandring, privatisering och andra marknadsliberala reformer. I litteraturen ryms olika perspektiv, och i boken lämnar vi, liksom de flesta historiker, frågan öppen. Teorier om *Varieties of capitalism* utgår från företags effektivitet och funktionella behov av reglering som får olika lösning i olika länder, och betonar bestående skillnader länderna emellan.

Alternativt framhålls att i takt med arbetsgivares och ägares ökade maktresurser genomgår alla kapitalistiska länder en likartad utveckling mot mindre reglering och mindre inflytande för stat och arbetsmarknadsparter, om än med fortsatt väsentliga skillnader – en *varieties of liberalization*. Vilka skillnader är utanverk och vilka är grundläggande? Som exempel: I Sverige genomförs centrala förhandlingar om löner, men om dessa leder till att löner sätts lokalt av chef och underställd, hur stor är då skillnaden?

En slutsats kan vara att den svenska modellen har varit någorlunda robust men har förändrats i liberaliserande riktning under tryck av globalisering, digitalisering och ett ändrat politiskt landskap. Men även modeller som förändras bär med sig spår av sin specifika historia, så ock den svenska.

Liksom författarna ser recensenterna framför sig en bred användning av boken. Folkvalda politiker, beslutsfattare, myndigheter och arbetsmarknadens parter nämns och kurs- och referenslitteratur vid universitet och högskolor. Ekonomi- och sociologistudier framhålls; till det kan läggas att boken nu kommer till användning på olika håll i utbildningsprogram för personal- och arbetsliv, i kurser om arbetsliv och hälsa vid KI, rehabiliteringsvetenskap och beteendevetenskaplig introduktion.

Vi tror också att studier i arbetspsykologi kan vinna på att inkludera vår boks bredare samhällsvetenskapliga ansats. Och vi menar att boken med sitt ”nedifrån-perspektiv” och sin betoning av demokrati och kvalitet i arbetslivet är ett komplement i utbildningar i företagsekonomi och industriell ekonomi, i dialog med de managementperspektiv som tenderar att dominera där. Effekter i svenskt arbetsliv av managementmoden, ofta importerade, belyses.

Att bidra till både universitetsutbildning och bred folkbildning har varit en ambition i arbetet med boken. Bokens författare har för sina respektive kapitel formulerat en sammanfattning, diskussionsfrågor och förslag till vidare läsning. Det har blivit en studiehandledning som från början av mars kan laddas ner på förlagets hemsida: <http://bit.ly/AoV-material>. Vi tänker att den underlättar lektionsplanering för högskolans lärare och inte minst kan den användas i såväl studiecirkel som självstudier; studieförbund har visat intresse.

Boken bygger i hög grad på forskning om arbetslivet. Dess historia presenteras i ett kapitel i boken, konsekvenserna av det senaste dryga decenniets nedrustning diskuteras och farhågor för framtiden ventileras. Till slutsatserna hör behovet av en ny samlad finansär för både probleminriktad och nyfikenhetsstyrd arbetslivsforskning, liksom av nya institutioner för arbetslivsforskning vid universiteten (som annars har centra för det allra mesta). Med sådana förutsättningar kan angelägen arbetslivsforskning i Sverige ånyo bli världsledande, och böcker som denna skrivas.